

VILÁG- TÖRTÉNET

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **MURBER IBOLYA**
AZ OSZTRÁK–MAGYAR HATÁRVITA GAZDASÁGI ASPEKTUSAI
AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN
- **NAGY ADRIENN**
FEKETE ÉJSZAKÁBAN AZ ÉJSZAKA FEKETÉZŐI
- **KALOCSAI PÉTER**
A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI KÖZLEKEDÉSI HÁLÓZAT VÁLTOZÁSAI
A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS KÖVETKEZTÉBEN
- **JANKÓ FERENC**
CSIKÓHAL ÉS DARÁZSDERÉK
- **TÖRŐ LÁSZLÓ DÁVID**
HATÁRVÁROS EGY VITATOTT HOVATARTOZÁSÚ TÉRSÉGBEN
- **TÓTH IMRE**
MÍTOSZ ÉS VALÓSÁG
- **SZEMLE**
HORVÁTH N. ZSOLT, RÉVÉSZ TAMÁS, SZABÓ BÁLINT ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

12. (44.) évfolyam 2022. 2.

TARTALOM

Egy határváltozás dimenziói. Az osztrák–magyar határvidék száz évvel ezelőtt (Murber Ibolya)	175
<i>Tanulmányok</i>	
Székely Tamás: Vihar előtti csend? Nyugat-Magyarország a dualizmus korában	185
Murber Ibolya: Az osztrák–magyar határvíta gazdasági aspektusai az első világháború után	207
Nagy Adrienn: Fekete éjszakában az éjszaka feketézői. Csempészek mindennapjai a nyugati határsávbán, 1918–1922	225
Kalocsai Péter: A nyugat-magyarországi közlekedési hálózat változásai a trianoni békeszerződés következtében	241
Bakó Balázs: A trianoni béke hatása a katolikus egyházkormányzatra a Nyugat-Dunántúlon	269
Agg Richárd: A korabeli magyar sajtó érvei Nyugat-Magyarország megtartása mellett	285
Jankó Ferenc: Csikóhal és darázsderék. Burgenland térképezett földrajza	301
Törő László Dávid: Határváros egy vitatott hovatartozású térségben. Történeti viták Sopron múltjáról a két világháború között	325
Tóth Imre: Mítosz és valóság. Sopron hűsége a 20. századi (emlékezet)politikában	345
<i>Szemle</i>	
Hétköznapiak a határviták árnyékában (Horváth N. Zsolt)	361
Új határ az Alpoknál (Révész Tamás)	364
Megalkotni és megismerni. Burgenland földrajzának kezdetei (Szabó Bálint)	367

Jelen számunkat Murber Ibolya szerkesztette

Hétköznapiok a határvidék árnyékában¹

A Trianon 100 kutatócsoport 2016-os létrejöttékor tervbe vette, hogy a legfrissebb történelmi tudás segítségével igyekszik minél szélesebb perspektívából bemutatni a trianoni békeszerződés új, eddig kevésbé kutatott oldalait. Ennek a vállalásnak a jegyében jelent meg a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet gondozásában, a Trianon-dokumentumok és -tanulmányok sorozat tizenegyedik köteteként Bencsik Péter legújabb könyve. A szerző a Szegedi Tudományegyetem Jelenkortörténelmi Tanszékének docense, továbbá a Lendület Trianon 100, valamint az MTA–SZTE–ELTE Globalizációtörténelmi Kutatócsoport tagja. Kutatásai során részletesen foglalkozott a magyar úti okmányok és Csehszlovákia történetével, politika-, jog-, illetve diplomáciatörténettel, továbbá az államhatárok és a határsértések körülményeivel is. Legújabb könyvében a múlt század húszas éveibe repít minket vissza: aprólékos és precíz munkával elemzi a határ menti társadalmat és konfliktusait. Hasonló tematikájú kötete 2019-ben jelent meg.² Bencsik Péter mellett az utóbbi időszakban számos történész foglalkozott határtörténetekkel és a határkérdés tematikájával, például Farkas Gyöngyi, Halmágyi Pál, Máté György, Murber Ibolya, Nagy Adrienn, Nagy Botond és Simon Attila.

Bencsik Péter lenyűgözően széles körű magyar és külföldi forrásbázisra támaszkodott. A szerző elsősorban a korabeli levéltári és sajtóforrásokra alapozta az elemzését, megemlítve, hogy a túlságosan nagy időbeli távolság már nem tette lehetővé „oral history” interjúk készítését. A levéltári források két nagy csoportra oszthatók: az országos hatókörű levéltárak anyagaira (Országos Levéltár és Hadtörténelmi Levéltár), valamint a megyei levéltárak gyűjteményeire (Békés, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Vas, Somogy, Baranya, Csongrád-Csanád megyei levéltárak). Az előbbieket segítségével rekonstruálta a határrezsimek működését és a határ menti életet szabályozó rendelkezéseket. A megyei levéltárak gyűjteményébe többnyire a határ menti településekhez köthető iratok kerültek. Ezek kutatását megnehezítette, hogy a határra vonatkozó iratokat nem külön fondokba gyűjtötték, így sokszor kellett azt a bizonyos tűt keresni a szénakazalban. Az egyik legértékesebb forráscsoportnak a kihágási iratok bizonyultak, mivel ezek a határ menti konfliktusok – tiltott határátlépés, csempészet – eseteit tükrözték. Ezek a dokumentumok azonban a társadalomról mégsem ad(hat)nak teljes körű képet, hiszen nem ábrázolták a határ menti emberek mindennapi életét. A forrástípusok másik fő csoportját a korabeli sajtó anyagai jelentették.

1 Bencsik Péter: *Demarkációs vonaltól államhatárig. A határ menti társadalom és konfliktusai az 1920-as években*. Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2022. 155 p. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok, 11.)

2 Bencsik Péter: *Kelet és Nyugat között. Államhatárok, úti okmányok, határátlépés Magyarországon és Csehszlovákiában*. Bp., 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)

Bencsik hangsúlyozza, hogy egy-egy újságból szemlézett híradás vagy tudósítás – a lap politikai kötődésétől függetlenül – többnyire ugyanazon információt tartalmazta, ami segítette a korabeli események rekonstrukcióját is.

Amikor az olvasó a kezébe veszi a könyvet és először fellapozza, már akkor segítséget kap a kutatás térbeli dimenzióihoz. A kemény kötésű kötet elején és hátoldalán informatív térképek segítik a tájékozódást. A könyv szerkezete letisztult, átgondolt és tematikus felépítésű. A mű nyolc fejezetre tagolódik, amelyek tematikus sorban, különálló témák szerint követik egymást. A nagy fejezetek különböző alfejezetekre oszlanak. Mindegyik végén összegzés segíti az olvasót a vezérgondolatok csokorba gyűjtésében és a végkövetkeztetések levonásában. Ezek a fejezetek elsősorban a határ menti élet mikrotörténeti kutatásainak eredményeit írják le. A könyvben vizsgált történelmi mérföldkövek – mint az első világháború vagy a trianoni békeszerződés – gyökeresen megváltoztatták az addigi életet, új irányt adva az ország további történelmének. Az új perspektívákat és megközelítéseket alkalmazó – egy-egy személyre, körülményre fókuszáló – kutatások jelentősen árnyalhatják a korábbi narratívákat, jelen esetben a Magyarország új államhatáraitra vonatkozó ismereteinket. Bencsik a hétköznapi emberek mindennapjain keresztül mutatja be azokat a nehézségeket és küzdelmeket, amelyek a határtérségeket jellemezték az első világháborút és az 1920-as békeszerződést követő években. A szerző ezt így fogalmazta meg: „A számok és statisztikák mögött mindig látnunk kell, hogy itt valódi emberi sorsok húzódtak meg” (93.).

Az első fejezetben általános képet kapunk arról, miként változott meg a szerző által elemzett határrendszer az első világháború utáni időszakban. 1918 után Magyarországon a nyugati rendvédelmi jellegű modellt felváltotta a katonai jellegű határőrizet. A fejezet kronologikusan veszi végig a háború előtti időszaktól egészen a háborút átívelően azokat a folyamatokat (állami beavatkozás a gazdaságba, a nacionalizmus és a protekcionizmus erősödése) és körülményeket (a frontvonalak, demarkációs vonalak változása), amelyek a korábbi „jelképes határokat” szinte leküzdhetetlen elválasztó vonalakká változtatták. Ezek a választóvonalak pedig egy sor problémát hoztak magukkal: korlátozottabbá vált például a termény-, az élőállat- és a pénzforgalom. Az állami beavatkozás (például a hatósági árak bevezetése) és a kereslet-kínálat megváltozása megelőlegezte a feketepiacok kialakulását, amiről a későbbi fejezetekben olvashatunk.

A második nagy fejezet a határőrizet militarizálásával foglalkozik. Ahogy haladunk előre az időben, annál inkább érezhetővé vált a nyugati, inkább rendészeti jellegű határvédelem háttérbe szorulása a keleti jellegű, katonai határrendszerrel szemben. A szerző rámutat, hogy a háború okozta feszültségek kivételével már a határokon is érezhetőek voltak. A hergelés, a gyűlöletkeltés a nagyrészt zsidó származású galíciai menekültekkel szemben, valamint a határátlépést korlátozó intézkedések, például a „nemkívánatos elemek” – beleértve a galíciai zsidókat, a munkásokat, a szociáldemokratákat, az idegen nemzetiségűeket – kiutasítása, a kitoloncolások és a vízummegtagadások mind a magyar, mind pedig a szomszédos országok politikájának részévé váltak.

A magyar közbeszédben a határok megmerevedésével párhuzamosan a háború végén elterjedt demarkációs vonal kifejezést felváltotta a határ szó használata, ami újabb és újabb próbatételeket jelentett a határ menti közösségek számára. A harmadik és negyedik fejezet ezekre a kihívásokra és a lakossági reakciókra fókuszál. A határ mentén élő közösségek nehezen fogadták el, hogy míg korábban átsétáltak a szomszéd faluba rokonlátogatóba, ezt követően ez a cselekedet már határsértésnek számított. Ugyanezt élte át azok is, akiknek a birtokai vagy a birtokaiknak egy része a határ túloldalára került, és akik megélhetésük érdekében kénytelenek voltak határt sérteni. A könyv nagyon jól rámutat arra is, hogy mennyire eltérő

volt a jogértelmezés, és ebből adódóan mennyire változó ítéletek születtek, gyakran a személyes elfogultságot sem mellőzve. A rokonlátogatások és a kettősbirtokosok esetében inkább az enyhébb ítélet és büntetés volt jellemző, amit a szerző a revízió reményében táplált magyar-magyar kapcsolattartással indokol. A csempészet esetében feltételezhetően a jogi rendelkezések kavalkádjára és a személyes elfogultság lehetett a változó tartalmú büntetések oka.

A szerző alaposan, részletekbe menően vizsgálta a peres anyagok jogszabályi hátterét, a kiszabott ítéleteket és büntetéseket is. Bencsik nemcsak egy adott helyszínre figyelt, hanem a különböző ítéleteket és ügyeket több, az ország különböző határszakaszain történt hasonló esettel is összehasonlította. A komparatiztika eszközeivel mutatja be a határ menti társadalmak mindennapi nehézségeit, a csempészet által az államnak okozott károk mellett a különböző határc incidenseket, illetve az államközi kapcsolatokat is.

A hetedik fejezet a határkonfliktusok széles spektrumát fogja át: a szóváltásoktól az átlövésen keresztül egészen a halálos sebesülésekig. A könyv a helyi, határ menti incidenseket is több oldalról láttatja a korabeli sajtó és a levéltárakban fellelhető bírósági vallomások segítségével. Fontos része ennek a fejezetnek annak felvázolása is, hogy milyen diplomáciai lépések követték a határc incidenseket egy olyan korban, amikor Magyarország politikai elszigeteltségben volt kénytelen megoldásokat találni.

A kötet záró fejezete az előző hét fejezetben tárgyaltak konklúzióját vonja le a territorializálódás – a határok megszilárdulása és azok szigorú állami kontrollja – fogalmán keresztül. Rámutat arra, hogy az ítéletek sokszínűsége gyakran az államérdek és a nemzeti érdekek elmentmondásán alapult. Erre az egyik legjobb példa az volt, amikor a demarkációs vonal elnevezést felváltotta az államhatár kifejezés, cserébe pedig a román határon már nem tagadták meg a kiutazni kívánó magyarok útleveleit. Noha a vizsgált korszakban a territorializálódás volt inkább a jellemző, a végcél mégiscsak a deterritorializálódás volt, mivel a magyar kormányzat abban volt érdekelt, hogy a revízió reményében a határon inneni és a határon túli kapcsolatok megmaradjanak. Bencsik Péter az utolsó fejezetében kitér a nemzetfogalom átalakulására is: „a politikai nemzet (államnemzet) koncepciója lomtárba került, s helyette határozott etnikai-nyelvi alapú nemzetfogalom alakult ki” (136.). Ezzel párhuzamosan azonban jelen voltak azok az állami érdekek, amelyek a territorializálódás folyamatát erősítették. Bencsik Péter kötete végső soron a territorializálódás és deterritorializálódás korabeli ellentmondásait mutatja be az etnikai-nyelvi határokon átívelő sorsokon keresztül, legyen szó az egyszerű hétköznapi civilekről, a militarizált hatósági emberekről, a jogi kavalkádból kiutat kereső jogászokról, az elfogult, néhol megengedő, máskor nyers bürokrata szolgabírókról, vagy éppen a különböző csempészek üzérkedéseiről. A peres anyagok és a korabeli sajtóbeszámolók plasztikusan jelenítik meg és a hétköznapi szintjén érzékeltetik, hogy a fent említett ellentmondáson alapuló bizonytalanság, az alkalmazkodás nehézkes folyamata csak részben okolható Trianonnal.

Előre úgy tűnhet, hogy a könyv nyers adatolás a háborút követő időszakról, azonban az izgalmas történetek visszaröpítik az olvasót a száz évvel korábban történtek összetett világába. Ebből adódóan ezt a könyvet nemcsak történészeknek, hanem minden olyan történelem iránt érdeklődőnek ajánlhatjuk, aki szeretné megismerni a határ menti társadalmak vagy akár a saját lakhelyének a történelmét az első világháborút követő időszak hétköznapijain keresztül.

*Horváth N. Zsolt**

* A szerző az ELTE Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ történelem–magyar szakos egyetemi hallgatója (9700 Szombathely, Károlyi Gáspár tér 4.).

CONTENTS

The Dimensions of a Change of Border: The Austro–Hungarian Border Region a Hundred Years Ago (Ibolya Murber)	175
--	-----

Studies

Tamás Székely: The Calm before the Storm? Western Hungary in the Era of Dualism	185
Ibolya Murber: Economic Aspects of the Austro–Hungarian Border Dispute after the World War I	207
Adrienn Nagy: Black Marketers in the Black Night: Everyday Life of Smugglers in the Western Border Region, 1918–1922	225
Péter Kalocsai: Changes of the Transport Network in West Hungary Caused by the Treaty of Trianon	241
Balázs Bakó: The Impact of the Peace of Trianon on Catholic Church Government in Western Transdanubia	269
Richárd Agg: Arguments from the Contemporary Hungarian Press Regarding Keeping West Hungary	285
Ferenc Jankó: Seahorse and Wasp-Waist: Mapped Geography of Burgenland	301
László Dávid Törő: Border City in a Contested Territory: Historical Controversies about Sopron (Ödenburg) between the Two World Wars	325
Imre Tóth: Myth and Reality: Sopron’s Loyalty in the 20 th Century Memory of Politics	345

Book Reviews

Everyday Life in the Shadow of Border Disputes (Zsolt Horváth N.)	361
A New Border at the Feet of the Central Eastern Alps (Tamás Révész)	364
To Create and to Learn: The Beginnings of the Geography of Burgenland (Bálint Szabó)	367

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2022-es évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat